

Paruch, Waldemar

II Kongres Historyków Wsi i Ruchu Ludowego

Dzieje Najnowsze 33/3, 291-298

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

II Kongres Historyków Wsi i Ruchu Ludowego

W dniach 8-10 września 2000 r. odbył się w Lublinie II Kongres Historyków Wsi i Ruchu Ludowego: „Dzieje i przyszłość”, który został zorganizowany przez Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Zakład Historii Ruchu Ludowego. Te trzy podmioty naukowe powołały w styczniu 2000 r. Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem prof. dr. hab. Jana Jachymka¹.

Kongres obradował na trzech poziomach organizacyjnych: plenarnym, sekcji i podsekcji. W trakcie obrad plenarnych nastąpiło jego otwarcie i zamknięcie. Natomiast prace merytoryczne toczyły się w trzech sekcjach, wyodrębnionych z uwzględnieniem kryterium chronologicznego: 1) *Od zaborów do okupacji*; 2) *Polska Ludowa (1944/1945-1989)*; 3) *Przebudowa i przyszłość*². W czasie obrad plenarnych otwierających Kongres (8 września) — oprócz wystąpień powitalnych rektora UMCS prof. dr. hab. Mariana Harasimiuka, przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego prof. J. Jachymka oraz prezesa PSL Jarosława Kalinowskiego — zostały zaprezentowane cztery referaty o charakterze syntetycznym i refleksyjnym. Autorami tych wystąpień byli: Bronisław Gołębiowski (*Dylematy awansu społeczno-kulturalnego wsi w Polsce Ludowej (1944-1989)*), Jan Jachymek (*Ludowcy w pierwszym pięćdziesięcioleciu zorganizowanej działalności politycznej*), Józef Ryszard Szaflik (*Naród — państwo — chłop — ruch ludowy*) i Władysław Szymański (*Polska wobec globalizacji i integracji z Unią Europejską*). Na plenarne zamknięcie Kongresu (10 września) złożyły się sprawozdania z prac poszczególnych sekcji oraz wystąpienie przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego prof. J. Jachymka, podsumowujące obrady³.

Kongres, jako przedsięwzięcie naukowe, miał charakter interdyscyplinarny, w jego obradach uczestniczyli reprezentanci różnych nauk: historii, ekonomii, politologii i socjologii.

1 Inspiratorem organizacji II Kongresu był prof. dr. hab. Józef Ryszard Szaflik, który wysunął tę propozycję jeszcze w 1995 roku; wtedy również padła sugestia, żeby Lublin był miejscem obrad. Decyzje o formule organizacyjnej Kongresu zapadły między listopadem 1999 r. a lutym 2000 r. W skład Komitetu Organizacyjnego II Kongresu wchodziło: prof. dr. hab. Jan Jachymek (przewodniczący), dr Waldemar Paruch (sekretarz), dr Kazimierz Baścik, dr Janusz Gmitruk, dr Arkadiusz Kołodziejczyk, dr Krzysztof Lachowski, prof. dr. hab. Stefan Józef Pastuszka, prof. dr. hab. Kazimierz Przybysz, prof. dr. hab. Józef Ryszard Szaflik, dr Eugeniusz Tomaszewski, prof. dr. hab. Romuald Turkowski, prof. dr. hab. Jan Zalewa. 2 Sekcje 1 i 2 zostały podzielone na podsekcje.

3 Przewodniczącymi sekcji byli: sekcja 1 — dr Arkadiusz Kołodziejczyk i prof. dr. hab. Kazimierz Przybysz; sekcja 2 — prof. dr. hab. Stefan Józef Pastuszka i prof. dr. hab. Romuald Turkowski; sekcja 3 — dr Kazimierz Baścik i prof. dr. hab. Jan Zalewa. Funkcję sekretarzy sekcji pełnili: dr Ewa Maj (sekcja 1), dr Krystyna Trembicka (sekcja 2) i dr Małgorzata Podolak (sekcja 3).

Nazwa Kongresu, przyjęta przez organizatorów, miała być wyrazem kompromisu między chęcią kontynuacji tradycji zapoczątkowanej w 1995 r. (kiedy odbył się I Kongres Historyków⁴) a położeniem nacisku na indywidualne oblicze kolejnego kongresu (poszukiwanie wizji przyszłości polskiej wsi, środowiska wiejskiego, rolnictwa u progu nowego stulecia). Przyjęcie przez organizatorów II Kongresu hasła *Dzieje i przyszłość* wynikało z przekonania, że naukowa analiza przeszłości winna być połączona z jej oceną oraz ze stawianiem prognoz. Miejszem obrad Kongresu był pałac Lubomirskich w Lublinie (rezydencja magnacka z XVII w.), który jest siedzibą Wydziału Politologii UMCS. Nie chodziło bynajmniej jedynie o stwarzanie symboli, lecz — jak podkreślano w wystąpieniach inauguracyjnych — o celowe wskazanie na politologię jako naukę mającą podwójny charakter hermeneutyczno-humanistyczny i empiryczno-analityczny oraz na jej rozwiniętą funkcję prognostyczną.

Począwszy od obrad plenarnych 8 września wielokrotnie było powtarzane na Kongresie istotne przesłanie, że w Trzeciej Rzeczypospolitej powinien być podjęty dyskurs naukowy i debata polityczna tak o zmianach zachodzących na wsi w czasie teraźniejszym, jak i o pożądanych kierunkach rozwoju tego środowiska w najbliższych latach. W tym kontekście należy postrzegać ruch ludowy. Ten nurt polityczny był obecny w polskich dziejach przez cały XX w., dlatego też niesie w swoim zbiorowym doświadczeniu historyczną wiedzę, umiejętności tak oddziaływania na życie publiczne, jak i obrony interesów mieszkańców wsi. Jego przeszłość jest dobrze udokumentowana i od wielu lat badana. Wystarczy sobie również uświadomić, że był formacją polityczną działającą w sposób zorganizowany w trzech systemach (demokratycznym, autorytarnym, totalitarnym), w warunkach niepodległości (Druga i Trzecia Rzeczpospolita) oraz braku suwerennego państwa i podmiotowości politycznej społeczeństwa (1895-1918, 1939-1989).

Ambicją organizatorów II Kongresu było osiągnięcie trzech zamierzonych celów.

Po pierwsze — drugi przegląd stanu badań problematyki wiejskiej, rolniczej, chłopskiej i ludowej. Uczestnicy Kongresu (około 200 osób, w tym 50 profesorów) wygłosili w sekcjach 124 referaty i komunikaty, prezentując rezultaty swych badań z lat 1995-2000. W różnych protokolowanych dyskusjach zabrały głos 82 osoby. Celem Kongresu było przedstawienie nowych wypracowanych standardów wiedzy obowiązujących w badaniach poszczególnych (raczej monograficznych) zagadnień. Miał przynieść również istotne idiograficzne ustalenia oraz przyczynić się do podsumowania (zamknięcia) niektórych z dotychczasowych kierunków badań.

Po drugie — wytyczenie i określenie obszarów, które należy poddać dalszej intensywnej naukowej penetracji w najbliższych latach, a także postawienie nowych hipotez wymagających weryfikacji. Kongres potwierdził, że w kraju od wielu lat istnieją grupy badawcze we wszystkich głównych ośrodkach akademickich, których przedmiotem zainteresowań są dzieje wsi i ruchu ludowego. Zespoły badawcze zostały zorganizowane wokół profesorów o uznanym autorytecie naukowym⁵. Kongres miał sprzyjać integracji interdyscyplinarnego środowiska (historyków, politologów, socjologów i ekonomistów) na rzecz podejmowania nowych wyzwań.

4 W dniach 1-3 czerwca 1995 r. obradował w Rzeszowie I Kongres. Wówczas przyjęto koncepcję pracy w pięciu sekcjach problemowych. Materiały kongresowe zostały opublikowane pod wspólnym tytułem *Chłopi — naród — kultura*; zob. t. 1: *Myśl polityczna ruchu ludowego*, red. J. Jachymek, K. Z. Sowa, M. Śliwa, Rzeszów 1996; t. 2: *Działalność polityczna ruchu ludowego*, red. S. Dąbrowski, Rzeszów 1996; t. 3: *Oblicze duchowe*, red. C. Kłak, Rzeszów 1997; t. 4: *Kultura i oświata wsi*, red. A. Meissner, Rzeszów 1996; t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1997.

5 W badaniach nad dziejami wsi, środowiska wiejskiego i ruchu ludowego wyjątkowo ważną rolę odgrywa Zakład Historii Ruchu Ludowego, będący w kraju placówką unikatową i niezwykle pomocną, jeśli chodzi

Po trzecie — zaproponowanie określonej wiedzy stosowanej, mogącej być podstawą dla politycznych działań różnych podmiotów politycznych i organów władzy. Obowiązkiem badacza, a zwłaszcza politologów, jest rozwijanie tego typu wiedzy, prognozowanie rozwoju rzeczywistości politycznej oraz merytoryczne wspieranie organów władzy w podejmowaniu trafnych decyzji, a ruchów politycznych — w tworzeniu wizji dobrego ładu politycznego w odniesieniu do wsi, jej mieszkańców oraz prowadzonej przez nich działalności gospodarczej i społecznej.

Przedmiotem zainteresowań uczestników I sekcji były dzieje polskiego ruchu ludowego i środowiska wiejskiego w XIX w. iw I połowie XX. Prace tej sekcji cieszyły się bardzo dużą popularnością, o czym świadczyła największa liczba uczestników i wygłoszonych referatów (było ich 62); przewodniczącymi obrad byli: prof. dr hab. Wiesław Burger, prof. dr hab. Krzysztof Dunin-Wąsowicz, prof. dr hab. Albin Koprukowniak, dr Arkadiusz Kołodziejczyk, prof. dr hab. Jan Molenda, dr Waldemar Paruch, prof. dr hab. Kazimierz Przybysz, prof. dr hab. Zofia Tomczonek. Zaistniała sytuacja wymusiła na organizatorach podział prac na dwie podsekcje (*Okres zaborów i Druga Rzeczpospolita*⁶) oraz pociągnęła za sobą także inne ważne konsekwencje. Wystąpienia były bardzo zróżnicowane co do ich walorów merytorycznych; pokazywały z jednej strony bogactwo poruszanych na Kongresie problemów, z drugiej zaś aktualną kondycję badań prowadzonych nad dziejami wsi i ruchu ludowego w danym historycznym czasie. Zakres przedmiotowy zagadnień, będących przedmiotem indywidualnych analiz, był bardzo szeroki — od problemów politycznych do dylematów moralnych. Łączyły je dwa czynniki: 1) historyczny czas (od zaborów do okupacji); 2) obszar badań (wieś i ruch ludowy).

Przedstawione referaty można podzielić na siedem głównych części problemowych⁷. Jest tu jednak jeden wyjątek — poza dokonaniem umownym podziałem pozostaje wystąpienie K. Dunin-Wąsowicza (*Sprawy ruchu ludowego w najnowszych syntezach historii Polski*), w którym została dokonana analiza historiograficzna w odniesieniu do ruchu ludowego⁸:

1. uczestnictwo ludowców w życiu publicznym kraju i regionów oraz jego różne formy (autorzy referatów: Tomasz Kargol, Jarosław Cabaj, Jolanta Wojciechowska, Janusz Szczepański, Agnieszka Gębał, Jerzy Izdebski, Dariusz Grzegorzczuk, Tadeusz Paweł Rutkowski, Piotr Matusak);

2. aktywność społeczna ludności wiejskiej w jej kontekście organizacyjnym, ekonomicznym i środowiskowym (autorzy referatów: Marek Przeniosło, Jan Basta, Zofia Sokół, Ryszard Szwed, Marcin Wichmanowski, Zofia Chyra-Rolicz, Grzegorz Zamojski, Tomasz Boruta);

3. losy ludowców na ziemiach utraconych przez Rzeczpospolitą po II wojnie światowej (autorzy referatów: Eleonora Kirwiel, Zofia Tomczonek, Zbigniew Zaporowski, Mirosław Szumiło, Wojciech Włodarkiewicz);

4. sojusznicy i przeciwnicy ruchu ludowego (autorzy referatów: Jan Molenda, Alicja Wójcik, Wojciech Skóra, Henryk Cimek, Kazimierz Przybysz, Ewa Maj, Jan Konefał, Anna Golec, Wojciech Łocheński vel Ochnio);

o tworzenie bazy archiwalnej i bibliotecznej, prowadzenie działalności wydawniczej (np. „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”) oraz stymulowanie bieżących badań. Dla wielu takich działań Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne jest zapleczem intelektualnym.

6 Lata II wojny światowej zostały potraktowane jako przedłużenie dziejów Drugiej Rzeczypospolitej.

7 Ze względu na liczbę referatów ograniczam się jedynie do wymienienia ich autorów. Większość materiałów kongresowych zostanie opublikowana.

8 Jest to niewątpliwie sygnał, że takie specjalistyczne badania należy podejmować.

5. problemy społeczne i gospodarcze środowiska wiejskiego (autorzy referatów: Krzysztof Ślusarek, Piotr Franaszek, Antoni Giza, Szczepan Świątek, Mariusz Korzeniowski, Waldemar Kozyra, Waldemar Paruch, Łucja Lisiecka, Włodzimierz Mich, Lilla Kłos, Albin Koprukownik, Zofia Krasicka, Maria Kostrzewska, Krystyna Wróbel-Lipowa);

6. stosunek mieszkańców wsi wobec kulturowych i duchowych wyzwań tamtych czasów (autorzy referatów: Helena Brodowska-Kubicz, Jolanta Kur, Eugeniusz Walczak, Janusz Hochleitner, Jarosław Kita, Arkadiusz Kołodziejczyk, Andrzej Stawarz, Marek Gieleciński);

7. ludowe wizje ładu politycznego i programy zmian rzeczywistości (autorzy referatów: Wiesław Burger, Józef Hampel, Michał Strzelecki, Marzenna Giedrojć, Zdzisław Szymański, Zdzisław Ilski, Mirosława Bednarzak-Libera).

Badania dziejów środowiska wiejskiego i ruchu ludowego (w okresie od zaborów do okupacji) wkroczyły w kolejny etap zdominowany przez dwa trendy. Pierwszym jest podejmowanie trudu dokonywania ustaleń — na podstawie danych źródłowych — z zakresu historii regionalnej. Drugim zaś jest realizacja badań interdyscyplinarnych z wykorzystaniem wiedzy pozaźródłowej oraz najważniejszych metod i technik, przede wszystkim historycznych, socjologicznych, ekonomicznych i politologicznych. W trakcie prac sekcji podkreślano, że taki rozwój zainteresowań stwarza szansę na przygotowanie dwóch syntez: 1) dziejów ruchu ludowego, zarówno jego myśli politycznej, jak i działalności, oraz wpływu na życie publiczne i prywatne ludzi; 2) historii polskiej wsi w rozumieniu środowiska społecznego i jego mieszkańców oraz obszaru podejmowania określonej działalności ekonomicznej.

Okres Polski Ludowej był przedmiotem analizy 2 sekcji; jak zauważył J. Jachymek w wystąpieniu na zakończenie Kongresu, po raz pierwszy problematyka wiejska, rolna i ludowcowa w latach rządów komunistycznych została potraktowana jako samodzielny i główny przedmiot naukowego dyskursu. Lata 1944-1989 są czasem historycznie zamkniętym, który można charakteryzować, opisując jego cechy konstytutywne. Tam jest również początek procesów politycznych, społecznych i ekonomicznych, które odciskają swoje piętno nad kształtem życia publicznego, prywatnego i zbiorowego w Trzeciej Rzeczypospolitej.

Przegląd materiałów kongresowych dowodzi, że badania nad dziejami wsi w Polsce Ludowej rozwijają się coraz intensywniej, ale są zdominowane przez analizy o charakterze źródłowym i podstawowym. Wbrew temu trendowi uczestnicy kongresowych dyskusji podkreślali konieczność podejmowania interdyscyplinarnych badań, zwłaszcza o charakterze historycznym i politologicznym. Połączenie źródłowej wnikliwości historyków z modelami politologicznej analizy, wzbogaconej wiedzą socjologiczną i ekonomiczną może przynosić ciekawe poznawczo efekty. W odniesieniu do badań nad Polską lat 1944-1989 bardzo ważną rolę muszą odgrywać: stawianie nowych hipotez faktograficznych i ogólnych, ich weryfikacja polegająca na odwoływaniu się do danych zawartych w udostępnianych współcześnie źródłach oraz formułowanie wniosków nie zdeterminowanych obowiązującą wówczas oficjalną ideologią.

Jednak, zdaniem wielu badaczy, nie nadszedł jeszcze czas na przygotowanie pierwszej syntezy dziejów wsi, jej mieszkańców i ruchu ludowego w latach 1944-1989; w odróżnieniu od okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Podjęcie takiego przedsięwzięcia będzie możliwe dopiero po dokonaniu cząstkowych analiz. Odczuwalny dotychczas brak wiedzy podstawowej jest przede wszystkim następstwem ograniczonego przez wiele lat dostępu do źródeł wytworzonych przede wszystkim przez partie polityczne (PZPR, ZSL), organy władzy (wojsko, policja polityczna, administracja), poszczególnych polityków (komunistycznych i ludowych) oraz instytucje, ruchy i organizacje społeczne (Kościół rzymskokatolicki, międzynarodowy ruch komunistyczny, ruch solidarnościowy). Nie bez znaczenia był tu również brak dystansu wobec

badanej rzeczywistości politycznej. Udostępnienie archiwów dla historyków zajmujących się okresem Polski Ludowej otworzyło nowe możliwości. Jednak wykorzystywanie wielu źródeł — i pozyskiwanie z nich argumentów ważnych dla procesu dowodzenia — jest wyjątkowo trudne ze względu na charakter ówczesnego systemu politycznego. Istotnym elementem składowym komunizmu był specyficzny język, stosowany nie tylko do opisu oraz wyjaśniania zjawisk i procesów, ale również w bieżącej walce politycznej i do kreowania wirtualnej rzeczywistości.

Zmienione warunki dla prowadzenia badań pociągnęły za sobą nie tylko ich zdynamizowanie, ale również otwarcie nowych obszarów. To zjawisko było widoczne w pracach 2 sekcji. Trudno jest przecenić w tej materii rolę I Kongresu (rzeszowskiego), na którym zostały sformułowane nowe zadania badawcze, a wśród nich przede wszystkim w odniesieniu do Polski Ludowej. Dzięki realizacji wytkniętego wówczas posłannictwa stało się możliwe wyodrębnienie na II Kongresie sekcji *Polska Ludowa — 1944/1945-1989*¹. Zostało wygłoszonych w trakcie jej prac 37 referatów oraz 36 głosów dyskusyjnych. Podjęta dyskusja trafnie określiła w podsumowaniu przewodniczący sekcji S. J. Pastuszka mówiąc, że „była żarliwa i pełna emocji” oraz „ciążył na niej zapewne zbyt mały dystans czasowy od faktów, zjawisk i ich bohaterów”. Biorąc pod uwagę aspekt organizacyjny, należy wspomnieć, że sekcja obradowała w trzech podsekcjach problemowych: *Gospodarka*, *Mysł polityczna* oraz *Oświata i kultura*. Obradom przewodniczyli: prof. dr hab. Wanda Dróżka, prof. dr hab. Władysław Maria Grabski, dr Jan Konefał, prof. dr hab. Krzysztof Łabędź, prof. dr hab. Marek Ordylowski, prof. dr hab. Stefan Józef Pastuszka, prof. dr hab. Michał Śliwa, prof. dr hab. Romuald Turkowski, dr hab. Janusz Wrona.

Lubelski Kongres Historyków Wsi i Ruchu Ludowego dał badaczom Polski Ludowej możliwość zaprezentowania aktualnych konkretnych ustaleń, generalnego stanu wiedzy oraz ocen różnych zjawisk i procesów historycznych. Autorzy większości referatów dokonywali analizy przekrojowej, zainteresowali się — w ich mniemaniu — najistotniejszymi problemami wybranymi z różnych dziedzin życia ogólnokrajowego lub lokalnego w latach 1944-1989. Pod względem merytorycznym można uporządkować wystąpienia w cztery grupy: 1) udział ludowców w walce o wolność, suwerenność i demokrację w Polsce; 2) wieś i jej mieszkańcy w Polsce Ludowej; 3) polityka władz komunistycznych wobec wsi; 4) Zjednoczone Stronnictwo Ludowe — uwarunkowania społeczne i rola polityczna.

Do części 1 należy zaliczyć referaty na temat konfliktu politycznego między ludowcami a komunistami w dwóch okresach — najpierw w II połowie lat czterdziestych o charakter odbudowywanego państwa (komunistyczne czy demokratyczne, liberalne czy totalitarne), później w latach osiemdziesiątych o kierunek, intensywność i głębokość zmian systemowych. W tej grupie są rozważania z zakresu myśli politycznej (Michała Śliwy, Władysława Marii Grabskiego i Marty Polańskiej) oraz referaty dotyczące wkładu ludowców w obronę suwerenności i niepodległości Polski w II połowie lat czterdziestych: Romualda Turkowskiego, Antoniego Mieczkowskiego, Janusza Gmitruka, Jana Ryszarda Sielezina, Andrzeja Daszkiewicza, Barbary Rogowskiej, Grzegorza Ostasza. Zajęto się w nich metodami walki komunistów

¹ Zob. zapis wystąpień podsumowujących i zamykających obrady w: *Chłopi — naród — kultura*, 1.1: *Mysł polityczna...*, s. 103-112. Dość łatwo można skonstatować pozytywne efekty zmian, analizując zawartość wydawnictwa *Chłopi — naród — kultura*, opublikowanego po I Kongresie. W 1995 r. liczba artykułów, których generalnym przedmiotem były dzieje wsi i ruchu ludowego w Polsce Ludowej, nie była znaczna. Wtedy dopiero badania tego typu wchodziły w stadium organizacji.

z niezależnym ruchem ludowym, która doprowadziła do jego rozbicia i spenetrowania zarówno na poziomie centralnym, jak również regionalnym i lokalnym. Część 1 zamyka wyjątkowo ważne wystąpienie Krzysztofa Łabędzia o opozycji ludowej w latach osiemdziesiątych.

W części 2 umieszczam wystąpienia, których autorzy zainteresowali się życiem społecznym na wsi w okresie Polski Ludowej w jego różnych aspektach: materialnym, kulturalnym, duchowym. Były to referaty: Wandy Dróżki, Lucjana Kocika, Jerzego Jastrzębskiego, Tomasza Mielczarka i Benedykta Budziło. Zostały w nich wyeksponowane z jednej strony najważniejsze dylematy związane z adaptacją do zachodzących zmian, z drugiej ciężące nad nimi ograniczenia. Polska Ludowa była okresem zderzenia narzucanej przez władze nowej kultury i wzorców edukacyjnych z kulturą ludową i tradycyjnymi modelami życia. Stopień refleksji w tych referatach był jednak bardzo zróżnicowany. Całość części 2 uzupełniły dwa wystąpienia: pierwsze — regionalistyczne Macieja Hejgera o losach społeczności wówczas zanikającej w życiu społecznym, jaką byli niemieccy robotnicy rolni na Pomorzu Zachodnim; drugie — źródłoznawcze Magdaleny Mikołajczyk o wątkach wiejskich podnoszonych w publikacjach drugiego obiegu w latach 1976-1989.

W części 3 grupuję referaty ukazujące politykę władz komunistycznych wobec wsi, rozumianej jako obszar określonej aktywności gospodarczej oraz odrębne środowisko społeczne. Szczególnie dużo miejsca zajęły rozważania o polityce rolnej i jej uwarunkowaniach. Swoje dociekania przedstawili: Władysław Ważniewski, Czesław Szczepańczyk, Elżbieta Wawrzyńczuk-Nathali, Kazimierz Kozłowski, Jan Konefał, Robert Skobelski, Marek Ordyłowski, Ryszard Maleszyk i Lucjan Cimek. Za najważniejsze uznają podanie dość dokładnych wyników analizy kolektywizacji rolnictwa w wybranych regionach kraju: lubelskim, rzeszowskim, pomorskim i dolnośląskim. Stefan Józef Pastuszka przedstawił zarys polityki kulturalnej państwa komunistycznego wobec wsi oraz określił jej determinanty, cele, formy i metody realizacji. Na tym tle należy widzieć komunikat Wiesława Otockiego o działalności Władysława Kowalskiego (formalnie ludowca, a faktycznie komunisty) jako ministra kultury i sztuki w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej.

Część 4 jest zbiorem referatów, których autorzy zaproponowali wypracowanie nowego spojrzenia na ZSL. Dariusz Jarosz, Tomasz Bereza, Stanisław Stępka skoncentrowali się na opisie uwarunkowań społecznych, w których ZSL miało realizować projektowaną dla niego rolę polityczną. Janusz Wrona, Józef Kukułka i Arkadiusz Indraszczyk poddali naukowej ocenie działalność ludowców starających się odgrywać rolę polityków w latach Polski Ludowej. Są to jednocześnie rozważania o polskim wariacie systemu komunistycznego, w którym ZSL było dość oryginalnym elementem. Można go analizować, odwołując się do pojęć ciekawych od strony poznawczej: „polityczni klienci” oraz „partia spenetrowana”. Całość zamyka komunikat Pawła Popiela z zakresu prasoznawstwa o kulcie Bolesława Bieruta na łamach prasy ruchu ludowego.

Treść materiałów kongresowych, będących owocem prac 2 sekcji nasunęła pewne istotne konkluzje odnoszące się do wytyczenia najważniejszych kierunków badawczych w najbliższym okresie. Są to trzy tematyczne priorytety.

1. Analiza ruchu ludowego jako podmiotu politycznego o najwyższym stopniu zorganizowania, istniejącego w środowisku wiejskim i oddziałującym na nie. Należy jednak formułować odmienne cele badań z jednej strony dla formacji ludowych istniejących w latach 1944-1949, z drugiej dla ZSL. W pierwszym przypadku podstawowe standardy wiedzy zostały już wypracowane i nadszedł czas koncentracji na zagadnieniach regionalnych (przede wszystkim dzieje struktur terenowych oraz lokalnych polityków i działaczy, poziom regionalny walki politycznej

z komunistami) i monograficznych (choćby myśl polityczna, działalność i sposób decydowania, relacje między PSL a innymi podmiotami politycznymi). Nie ma konieczności stawiania pytania o status systemowy PSL w okresie walki o władzę, odpowiedź na nie została już udzielona i jest nadal aktualna¹⁰. Badania nad ZSL są w całkowicie innym stadium. Jest w tej materii potrzebne stawianie hipotez o miejsce tej struktury w komunistycznym systemie politycznym oraz w życiu społecznym wsi. Dotychczasowe bezdyskusyjne zaliczanie ZSL do ruchu ludowego jest zabiegiem poznawczym wielce dyskusyjnym i wcale nie tak oczywistym. Natomiast redukcja ZSL jedynie do roli narzędzia przekształceń komunistycznych na wsi zawiera nadmierne uproszczenie i jest wynikiem ignorowania czynnika ewolucji stronnictwa — od „pasa transmisyjnego” do „partii spenetrowanej”¹¹. Oprócz badań nad legalnymi krajowymi organizacjami ludowymi pozostają jeszcze dwa istotne zagadnienia godne naukowego zainteresowania: ludowcy na emigracji (struktury, losy, poglądy) oraz opozycja antysystemowa o charakterze ludowym (powstanie, struktury, rozwój) w kraju.

2. Pogłębione badania polityki władz komunistycznych wobec wsi i jej mieszkańców. Jest tu wiele kwestii niezwykle aktualnych związanych z różnymi politykami szczegółowymi. Należy wymienić w pierwszej kolejności politykę rolną, a więc zagadnienie kolektywizacji wsi oraz innych alternatywnych sposobów komunistycznej przebudowy gospodarki rolnej, stosowanych zwłaszcza w latach 1956-1989. Władze Polski Ludowej uruchomiły własną politykę kulturalną, edukacyjną oraz socjalną adresowaną do środowiska wiejskiego. Nastąpił historyczny czas na jej opis, wskazanie na przesłanki, ewolucję oraz skutki. Tym bardziej, że współczesna wiejska rzeczywistość została bezpośrednio ukształtowana przez polityki szczegółowe władz komunistycznych. Innym aspektem prowadzonej w latach 1944-1989 polityki było stosowanie przez władze wątków socjotechnicznych i propagandowych w celu kształtowania pożądanej świadomości społecznej oraz tworenia obrazu wirtualnej rzeczywistości.

3. Badania wsi w okresie Polski Ludowej jako środowiska, w którym zachodziły ważne zmiany. Jedne procesy zostały zapoczątkowane w latach poprzednich (np. wzrost świadomości narodowej i państwowej), inne uruchomili komuniści (np. obrona przed radykalną zmianą stylu życia), niektóre miały autentyczny społeczny rodowód (np. ekspresja i rozwój kultury ludowej). Najczęściej jednak różne przesłanki się krzyżowały, dlatego ich określenie jest wyjątkowo trudne i może się przyczynić do naukowego dyskursu. Indywidualne i zbiorowe zachowania mieszkańców wsi w latach 1944-1989 były nie tylko balansowaniem między oporem społecznym a bierną adaptacją do rzeczywistości kształtowanej przez władze komunistyczne, ale wystąpiły również dwa inne zjawiska — „chłopskie osławianie Polski Ludowej”¹² oraz rozwiązywanie dylematów związanych z awansem społecznym.

Sekcja 3 obradowała na posiedzeniach plenarnych. W porównaniu z pozostałymi sekcjami miała charakter najbardziej interdyscyplinarny. W trakcie prac zostało wygłoszonych 25 referatów. Obradom przewodniczyli: prof. dr hab. Stanisław Dąbrowski, prof. dr hab. Tadeusz Godlewski, prof. dr hab. Jan Zalewa. W wystąpieniach dominowała problematyka:

10 Zob. J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950: Miejsce — funkcje — relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995, passim.

11 W. Paruch, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w systemie politycznym Polski Ludowej: Propozycja modelu analizy*, „Studia Polityczne” 2000, nr 10, s. 107-132; idem, *Błądzenie po obrzeżach komunizmu — o politykach i działaczach Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego*, w: *Pokolenia i portrety: wzór osobowy ludowca w XX wieku*, red. A. Wójcik, W. Paruch, Lublin 2000, s. 133-180.

12 Określenie użyte przez Dariusza Jarosza w wystąpieniu kongresowym: *Chłopskie osławianie Polski Ludowej (1945-1956)*.

— ekonomiczna, zawarta w wystąpieniach: Jana Zalewy, Alicji Pomorskiej, Jolanty Szolno-Koguc, Jarosława Kuśpita, Eugeniusza Kulwickiego, Henryka Choryngiewicza, Andrzeja Miszczuka, Magdaleny Miszczuk, Andrzeja Kozery.

— cywilizacyjna, mająca swoje odzwierciedlenie w referatach: Eugeniusza Tomaszewskiego, Lesława Michnowskiego, Krzysztofa Lachowskiego, Kazimierza Baścika, Wojciecha Przegona, Stanisława Tokarskiego, Barbary Jakubowskiej.

— polityczna, którą zaprezentowali: Stanisław Dąbrowski, Ewa Maj, Beata Romiszewska, Maria Marczevska-Rytko, Krystyna Trembicka, Edward Olszewski¹³.

Zdecydowanie odczuwalny był brak wystąpień politologicznych, w których przedmiotem dociekań byłaby polityczna rzeczywistość III Rzeczypospolitej, przede wszystkim zaś alternatywne rozwiązania najważniejszych problemów oraz prognozy odnoszące się do układu sił politycznych w kontekście realizacji interesów zarówno środowiska wiejskiego, jak i Polski prowincjonalnej. Wyjątek w tej materii stanowiły referaty: Krzysztofa Górlacha (*Nowe oblicze chłopów polskich: Cykle protestów rolniczych w okresie transformacji*) oraz Tadeusza Godlewskiego (*PSL w latach dziewięćdziesiątych — partia polityczna i grupa interesu*). Moim zdaniem, te „niedostatki” wynikają z ogólnej kondycji polskiej politologii, w której nie ma wyraźnego oddzielenia wiedzy teoretycznej od wiedzy stosowanej oraz występuje pomieszanie funkcji badacza i eksperta. Należy również dodać do tego wyjątkową „odporność” polityków na naukowe oceny ich działalności formułowane przez środowisko politologiczne.

W podsumowaniu warto podkreślić, iż II Kongres Historyków Wsi i Ruchu Ludowego był przedsięwzięciem udanym w aspekcie tak organizacyjnym, jak i naukowym. Należy uznać go za efektywną realizację inicjatywy —jaka zrodziła się w 1995 r. z okazji 100-lecia działalności ruchu ludowego — organizowania cyklicznie przeglądów wyników badań nad dziejami polskiej wsi. Niewątpliwie przyjęta formuła prac kongresowych w Lublinie była ciekawa i optymalnie rozszerzyła tematyczny zakres tego typu przedsięwzięcia w porównaniu z kongresem rzeszowskim. Myślę, że zapowiadana przez Komitet Organizacyjny publikacja materiałów kongresowych w formie trzech książek będzie pożytecznym redakcyjnym uwieńczeniem II Kongresu.

Waldemar Paruch
Lublin

¹³ Ze względu na układ programu wystąpienie E. Olszewskiego zostało zaprezentowane w sekcji 2, ale faktycznie przedmiot jego zainteresowań (*Współczesny polityczny ruch chłopski w świecie*) dotyczył 3 sekcji.